

JISMONIY MADANIYAT FAKULTET TALABALARINI BASKETBOL VOSITALARI VA MUAMMOLI O‘QITISH USULLARI YORDAMIDA KASBIY KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Kurbonboyev Xudoyshukur Maqsudboy o‘g‘li

Urganch davlat pedagogika instituti

“Jismoniy madaniyat” kafedrası o‘qituvchisi

kurbonboyevx@gmail.com

Tel: +99899-967-2730

ANNOTATSIYA

Jismoniy madaniyat fakultet talabalarini basketbol vositalari va muammoli o‘qitish uslublari orqali quyidagi irodaviy sifatlar – qat’iyatlik, tirishqoqlik, chidamkorlik, o‘zini nazorat qilish, g‘alabaga bo‘lgan iroda, shuningdek intellektual qobiliyatlar, kasbiy ko‘nikmalar va shaxsiy sifatlarni parallel tarzda muvaffaqiyatli shakllantirish natijalari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: *Oliy o‘quv yurtlari, vositalar, ko‘nikmalar, dars, jismoniy madaniyat, shakllantirish, bilim, kasbiy mahorat, pedagogik ko‘nikmalar.*

АННОТАЦИЯ

Результаты успешного параллельного формирования следующих волевых качеств – решительности, усидчивости, выдержки, самоконтроля, воли к победе, а также интеллектуальных способностей, профессиональных навыков и личностных качеств студентов факультета физической культуры с помощью баскетбольных инструментов и проблемных методик обучения.

Ключевые слова: *Высшие учебные заведения, средства, умения, урок, физическая культура, формирование, знания, профессиональное мастерство, педагогические умения.*

ABSTRACT

Through the tools of basketball and problematic teaching methods, students of Physical Culture are presented the results of the successful formation of the following volitional qualities – perseverance, diligence, endurance, self-control, will to victory, as well as intellectual abilities, professional skills and personal qualities in a parallel way.

Key words: *Higher education institutions, tools, skills, lesson, Physical Culture, formation, knowledge, professional skills, pedagogical skills*

KIRISH

Jahonda kasbiy-pedagogik faoliyat sifatini oshirish uchun innovatsion texnologiyalarni yaratishga qaratilgan yangi samarali ta'lim modellarini ishlab chiqish bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Basketbol sport turi rivojlangan mamlakatlarda musobaqa va mashg'ulot jarayonida vositalarni tabaqalashtirish, funksional zahira imkoniyatlarini boshqarishga qaratilgan tiklovchi texnologiyalar ishlab chiqilgan.

Jahon mutaxassisleri tadqiqotlarining ko'rsatishicha, "Basketbol" fani materialini o'qitishga tabaqalashtirilgan yondashuv bo'yicha pedagogik ko'nikmalarni shakllantirish uchun ushbu sport turi vositalaridan foydalanish istiqbollari etarlicha o'rganilmagan. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining kasbiy ko'nikmalarga ega bo'lishi, ularda jismoniy tarbiya va sport kasbiy faoliyatlarining real sharoitlarida amaliyotga yo'naltirilgan vazifalarni unumli hal etishga tayyorgarlikni hosil qiladi. Shu sababli, ta'lim jarayonini loyihalash va amalga oshirishda, unda nafaqat bilim va mahoratlarning shakllanishiga, balki bo'lajak kasbiy faoliyat sub'ekti shaxsining yaratilishi zarurligiga urg'u beriladi. Ta'lim jarayoni o'qitishga ijobiy motivatsiyani shakllantirish, bilish faolligini rag'batlantirish va ta'lim oluvchilarning o'z-o'zlarini takomillashtirishda ehtiyojlarini faollashtirishga yo'naltirilishi lozim.

Ishning maqsadi

Basketbol vositalari yordamida jismoniy madaniyat fakulteti talabalarining kasbiy va pedagogik ko'nikmalarini shakllantirish

Basketbolni o'rgatishda kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish bilan moslashtirish maqsadida mashg'ulotlarning uchunchi oyidan boshlab mashg'ulot jarayoniga 1-jadvalda ko'rsatilgan maxsus mashqlar va vazifalar kiritildi.

Psixologik tayyorgarlikning maqsadi talabalarda basketbol bilan muvaffaqiyatli shug'ullanish uchun zarur bo'lgan shaxsiy va psixik sifatlarni shakllantirish hisoblanadi.

Psixologik tayyorgarlik vositalari orasida sportchining psixik holatiga ta'sir o'tkazish imkonini beruvchi o'zini-o'zi boshqarish usuli muhim o'rin tutadi. Mashg'ulotlar jarayonida quyidagi asosiy usullardan foydalandik: tasavvur etish va hayol qilish mexanizmlarini o'z ichiga oluvchi autogen mashg'ulot (mashg'ulot yakunida), badanni qizdirishda harakatli va nafas olish mashqlari.

Mashg'ulot o'yini jarayonida qo'llaniladigan maxsus vazifalar:

1. Qadam tashlab kuchli va zaif qo'l bilan turli uzatishlar bilan to'g'ri hujum qilish.

2. Tayanch holatda turli usullar va to'p qabul qilishni bajarish: uzatishlar, turli hujum usullari, to'siq qo'yuvchilar va hujumchilar muhofazasida.

3. Turli usullarda hamda balandligi va masofasi bo'yicha turli uzatishlar bilan berilgan usullarga individual va guruhli to'siq qo'yish

1-jadval

T/r	Kasbiy ko'nikmalar	Vazifalar va mashqlar	Bitta mashg'ulot davomiyligi vaqti (daqiq.)	Bir oy ichidagi mashg'ulotlar soni
	Shaxsiy qobiliyatni tanqidiy tahlil qilish	Mashg'ulot o'yinlarida bajarilgan shaxsiy xatolar va muvoffaqiyatli harakatlarni aniqlash hamda tahlil qilish. Setlar orasidagi tanaffuslarda va mashg'ulotdan so'ng murabbiyning savollariga javob berish	15	8
	Hatolarni tuzatgan holda mashqlarni bajarish texnikasini nazorat qilish	Shug'ullanuvchilarning mashg'ulot o'yinlaridagi xatolari hamda muvoffaqiyatli harakatlarini aniqlash va tahlil qilish	10	8
	Shug'ullanuvchilar faoliyatini tahlil qilish	Murabbiy bilan suhbat, unda texnik, taktik, jismoniy tayyorgarlik, bor kuch bilan o'ynash darajasi baholanadi.	15	4
	Harakat sifatlarini rivojlantirish uchun turli-tuman mashqlardan foydalanish	Shug'ullanuvchi o'zi ishtirok etgan holda umumiy yoki maxsus jismoniy tayyorgarlik mashg'ulot o'tkazadi, murabbiy mashg'ulot jarayoniga tuzatishlar kiritadi	60	3
	Sportchini maxsus harakat faolligiga tayyorlash	Shug'ullanuvchi o'zi ishtirok etgan holda umumiy yoki maxsus jismoniy tayyorgarlik bo'yicha mashg'ulot o'tkazadi. Murabbiy mashg'ulot jarayoniga tuzatishlar kiritadi.	20	6
	O'z psixik holatini boshqarish	Mashg'ulot o'yini jarayonidagi maxsus vazifalar (vazifalar bayoni quyida keltirilgan)	6	6
	Jismoniy yuklamalarni boshqarish	Shug'ullanuvchilar tomonidan chigalyozdi mashqlari, umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlik bo'yicha mashg'ulotlarning o'tkazilishi	20	6
	Mashqlarni murakkablik darajasi o'sib borishiga qarab joylashtirish	Shug'ullanuvchi o'zi ishtirok etgan holda texnika va taktikani o'rganish va takomillashtirish bo'yicha mashg'ulotning asosiy qismini o'tkazadi. Murabbiy mashg'ulotlar jarayoniga tuzatishlar kiritadi	30	4

Birinchi yil ta'lim olayotgan talabalarda kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish

Har bir vazifa o'yin davomida almashinishlar bilan bajarildi. Keyinchalik bu vazifalarning to'g'ri va aniq bajarilishi mutaxassislar tomonidan baholandi va shu

orqali diqqatni jamlash, o'zini-o'zi nazorat qilish, chidamkorlik darajasini, ya'ni o'zining psixik holatini boshqarish qobiliyati tavsiflandi.

Nazorat va tajriba guruhleri talabalari bilan mashg'ulotlarni muammoli tashkil etish uslublarini talabalarning kasbiy malaka va ko'nikmalarini shakllantirishga, ularning tanlagan sport turiga va o'quv jarayoniga bo'lgan munosabatiga ta'siri o'rganildi.

Muammoli o'qitish uslublaridan foydalanib mashg'ulotlarni tashkil etish uslublari quyidagilardan iborat:

1. Aniq to'p uzatish va keyingi javob harakati bilan aniq himoyani o'rganish va takomillashtirishda cheklangan tor vazifaga ega bo'lgan o'quv-mashg'ulot o'yinini qo'llash.

2. Mashg'ulot o'yini oldidan va uning davomida maqsadga muvofiq texnik va taktik usullarni tanlash va qo'llash bo'yicha hal qilishni talab etadigan muammolarni qo'yish.

3. Shug'ullanuvchi tomonidan mashg'ulot o'yinida harakat faoliyati yoki taktik usulning bitta yoki bir nechta tarkibiy qismlarini tanlash va qo'llash.

4. Berilgan muammoning hal etilishi samaradorligini shug'ullanuvchi tomonidan baholanishi.

5. Shug'ullanuvchilarning texnik-taktik harakatlarining to'g'ri tanlanganligi va samaradorligini murabbiy tomonidan baholanishi.

Basketbolni muammoli o'qitishdan foydalanishga ba'zi misollarni keltiramiz. O'yin boshlanishidan oldin o'qituvchi hujum harakatini aytadi, masalan, orqa chiziqdan kelayotgan o'yinchi to'pni uzatishi bilan orqa chiziqdan savatga to'p tashlash. Keyin o'qituvchi qarshi hujum harakatlarining bir necha variantlarini aytadi va himoya harakatlarini aytmaydi. Himoyani aniqlash va qarshi hujumlarni tanlash basketbolchining o'zi tomonidan mashg'ulot o'yinida amalga oshiriladi.

Mashg'ulot o'yinini bunday tashkil etish o'rganilgan usullarni haqiqiy o'yinda amaliy o'zlashtirish vositasi hisoblanib, shu bilan birga, shug'ullanuvchilar tafakkurini faollashtiradi. Muammoli o'qitishning kasbiy malaka va ko'nikmalarni shakllantirishga ta'siri natijalari 2-jadvalda keltirilgan.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, nazorat guruhida ekspert baholari 12% ga, tajriba guruhida 24% ga oshgan.

2-jadval

**Basketbol vositalari yordamida birinchi yil ta'lim oluvchi talabalarda
kasbiy ko'nikmalar shakllanishini ekspert baholash (n=30)**

№	Kasbiy ko'nikmalar	Tajribadan oldin				Tajribadan keyin			
		Nazorat guruhi	Tajriba guruhi	t	R	Nazorat guruhi	Tajriba guruhi	t	R
1.	Shaxsiy faollikni tanqidiy tahlil qilish	2,4±0,12	2,5±0,09	0,77	R>0,05	2,9±0,11	3,5±0,10	2,05	R<0,05
2.	Xatolarni tuzatgan holda mashqlarni bajarish texnikasini nazorat qilish	2,1±0,11	2,3±0,08	1,54	R>0,05	2,7±0,08	3,2±0,09	2,33	R<0,05
3.	Shug'ullanuvchilar faoliyatini tahlil qilish	2,7±0,09	2,5±0,07	1,82	R>0,05	3,4±0,12	4,0±0,11	2,68	R<0,05
4.	Harakat sifatlarini rivojlantirish uchun turli-tuman mashqlardan foydalanish	3,1±0,13	3,0±0,11	0,59	R>0,05	3,5±0,06	3,8±0,07	2,26	R<0,05
5.	Sportchini maxsus harakat faolligiga tayyorlash	2,6±0,09	2,7±0,10	0,78	R>0,05	3,1±0,11	3,5±0,12	2,66	R<0,05
6.	O'zining psixik holatini boshqarish	2,3±0,07	2,4±0,06	1,09	R>0,05	2,8±0,07	3,6±0,09	3,71	R<0,05
7.	Jismoniy yuklamani boshqarish	2,5±0,12	2,7±0,13	1,25	R>0,05	3,4±0,09	3,7±0,10	2,22	R<0,05
8.	Mashqlarni murakkablik darajasi o'sib borishiga qarab joylashtirish	3,5±0,06	3,6±0,07	1,09	R>0,05	4,0±0,07	4,4±0,11	3,08	R<0,05

Shunday qilib, ekspert baholash basketbol bilan shug'ullanuvchilar oldiga ko'p hollarda tipik pedagogik vazifalarni qo'yadigan basketbol hamda muammoli o'qitish uslublarining kasbiy ko'nikmalarning hosil qilinishiga ijobiy ta'sirini ishonchli tarzda ko'rsatdi.

2025-2026 - o'quv yili davomida o'sha tarkibdagi shug'ullanuvchilar bilan basketbol vositasi yordamida pedagogik ko'nikmalarni shakllantirish masalalarini o'rganish davom ettirildi.

Muammoli o'qitish uslublaridan foydalanishning ijobiy natijalarini hisobga olgan holda nazorat guruhi talabalari bilan ushbu uslublardan foydalanishga qaror qilindi.

Shunday qilib, mashg'ulotlar uslubiyati har ikkala guruh uchun pedagogik tajribaning ikkinchi bosqichi yakunida natijalarni alohida chiqarish va ekspert

baholarni qo'yish bilan bir xilda rejalashtirildi. Birinchi yil bilan solishtirganda, eng istiqbolli ko'nikmalarni aniqlash bo'yicha olib borilgan tadqiqotga ko'ra, sakkiz ta shakllangan ko'nikmalarga talabalarda mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirish mahorati qo'shilgan bo'lib, mashqlarni ularning murakkabligi oshib borishi bo'yicha joylashtirish ko'nikmasi esa yanada murakkab bo'lgan mashqlarning namoyishining to'g'ri bajarilishi ko'nikmasi bilan almashtirildi, chunki mashqlarni namoyish etish vaqtida bajarilayotgan harakatni asosiy texnik jihati va yo'l qo'yilishi ehtimoli bo'lgan xatolarga e'tibor qaratish zarur. Ko'nikmalarni shakllantirish va muammoli o'qitish uslublarini qo'llash, uy vazifalari yordamida ishlab chiqilgan sportchida mustaqil ishlash ko'nikmasini shakllantirish ko'nikmasidan tashqari, birinchi bosqichdagidek saqlanib qoldi. Talabalarga mustaqil ravishda o'z kamchiliklarini baholash va murabbiy tuzatishlar kiritadigan ularni bartaraf etish usullarini taklif etish so'raldi. Belgilangan muddat yakunida erishilgan natijalar baholandi va quyidagi vazifalar rejalashtirildi. Vazifalarni bajarish davomiyligi har bir sportchi uchun alohida belgilandi. Har bir shug'ullanuvchi yil davomida o'rtacha to'rtta topshiriqni bajardi. Topshiriqlarni bajarish bilan mashg'ulot va musobaqalarda ko'rsatilgan natijalar o'rtasida aniq bog'liqlik kuzatildi (3-jadval).

3-jadval

Basketbol vositalari yordamida ikkinchi yil ta'lim olayotgan talabalarda kasbiy ko'nikmalarning shakllanishini ekspert baholash (n=30)

№	Kasbiy ko'nikmalar	Tajribadan oldin				Tajribadan keyin			
		Nazorat guruhi	Tajriba guruhi	t	R	Nazorat guruhi	Tajriba guruhi	t	R
1.	Shaxsiy faollikni tanqidiy tahlil qilish	2,9±0,11	3,8±0,10	3,06	R<0,01	3,5±0,10	4,5±0,13	3,25	R<0,01
2.	Xatolarni tuzatgan holda mashqlarni bajarish texnikasini nazorat qilish	2,7±0,08	3,9±0,11	3,88	R<0,01	3,2±0,09	4,3±0,10	3,46	R<0,01
3.	Shug'ullanuvchilar faoliyatini tahlil qilish	3,4±0,12	4,1±0,09	2,67	R<0,05	3,7±0,11	4,7±0,09	3,14	R<0,01
4.	Harakat sifatlarini rivojlantirish uchun turli-tuman mashqlardan foydalanish	3,5±0,06	4,1 ±0,07	3,52	R<0,01	3,8±0,07	4,0±0,06	2,20	R<0,05
5.	Sportchini maxsus harakat faolligiga tayyorlash	3,1±0,11	4,3±0,11	5,00	R<0,001	3,5±0,12	4,6±0,07	2,86	R<0,01
6.	O'zining psixik holatini boshqarish	2,8±0,07	3,5±0,10	3,63	R<0,01	3,6±0,09	4,8±0,12	3,01	R<0,01

7.	Jismoniy yuklamani boshqarish	3,4±0,09	4,7±0,06	6,81	R<0,001	3,7±0,10	4,6±0,08	2,92	R<0,01
8.	Mashqlarni namoyish qilish to'g'ri bajarish	4,0±0,07	4,9±0,12	3,43	R<0,01	3,8±0,11	4,7±0,10	3,00	R<0,01

3-jadvalda keltirilgan natijalardan quyidagilarni xulosa qilish mumkin: birinchi o'quv yilida ishlab chiqilgan va sinovdan o'tkazilgan pedagogik ko'nikmalarni shakllantirish uslubiyati basketbolga o'qitishning ikkinchi yilida ham o'z samaradorligini tasdiqladi, nazorat guruhida muammoli o'qitish uslublaridan foydalanish natijalar bo'yicha tajriba guruhiga etib olish imkonini berdi.

XULOSA

Basketbol vositalari yordamida kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish uslubiyati shug'ullanuvchilarning intellektual rivojlanishini inobatga oluvchi va pedagog uchun zarur bo'lgan sifatlar-mustaqil hamda ijodiy fikrlashni rag'batlantiruvchi muammoli o'qitish tamoyillaridan foydalanishini o'z ichiga olishi kerak. Shunday qilib, basketbolchi mahorati shakllanishida ahamiyatli bo'lgan taktik ko'nikmalarni hosil qilish jarayonining oldindan so'zlash, bashoratlash, empatiya va antitsipatsiya bo'yicha pedagogik qobiliyatlarni shakllantirish jarayoni bilan uyg'unlashuvi sodir bo'ldi.

Kasbiy ko'nikmalarning shakllanishi shaxsiy sifatlar hamda qobiliyatlarni hosil qilish bilan birgalikda kompleks holda samarali kechdi. Basketbol vositalari orqali quyidagi irodaviy sifatlar – qat'iyatlik, tirishqoqlik, chidamkorlik, o'zini nazorat qilish, g'alabaga bo'lgan iroda, shuningdek intellektual qobiliyatlar yanada muvoffaqiyatliroq shakllanadi.

Basketbolni o'rgatish algoritmining qo'llanilishi kasbiy ko'nikmalar va shaxsiy sifatlarni parallel tarzda muvaffaqiyatli shakllantirishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Khudayberganov, O. E. (2019). Modeling The Activities Of A Specialist In Physical Culture As The Basis For Improving The Educational Process. New York Science Journal, 9, 10.
2. Khudaiberganov, O. E. (2019). ON THE ISSUE OF TEACHING VOLLEYBALL AT THE FACULTIES OF PHYSICAL CULTURE OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 7, 735.

3. Khudaiberganov, O. E. (2019). The Activities OF A Specialist In Physical Culture As The Basis For Improving The Educational Process. New York Science Journal, 10-13.
4. Khudaiberganov, O. E. (2019). ON THE ISSUE OF TEACHING VOLLEYBALL AT THE FACULTIES OF PHYSICAL CULTURE OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 7(12), 735-740. 49 www.biruni-journal.uz INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF BIRUNI ISSN (E) 2181-2993 Volume 4, Issue 1. (2025)
5. Худайберганов, О. (2019). Волейбол спецификаси ва воситалари асосида педагогик маҳоратни шакллантириш имкониятлари ҳамда истиқболлари. Фан ва жамият илмий - услубий журнал Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти, 4, 101.
6. Худайберганов, О. (2019). Мутахассис фаолиятини жисмоний тарбия бўйича моделлаштириш – ўқув жараёнини такомиллаштиришнинг асоси. Фан ва жамият илмий - услубий журнал Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти, 4, 99.
7. Ismoilov, D., & Khudayberganov, O. E. (2024). Formation of professional skills of students of the faculty of physical education through sports games. Eurasian Journal of Sport Science, 202, (47), 194-198. <https://eajss.uz>
8. Khudayberganov, O., & Muratov, S. (2023). O‘yinlararo sikllarda malakali voleybolchilarning maxsus jismoniy tayyorgarligini takomillashtirish. Urganch Davlat Pedagogika Instituti Axborotnomasi, Ilmiy-nazariy, Metodik Jurnal, 3(3), 306-311. Urganch. 50 www.birunijournal.uz INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF BIRUNI ISSN (E) 2181-2993 Volume 4, Issue 1. (2025)
9. Xudayberganov, O.E. (2023). Voleybol vositalari va muammoli o‘qitish usullari yordamida bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining kasbiy ko‘nikmasini bosqichma-bosqich shakllantirish. Ta‘lim va Innovatsion Tadqiqotlar Xalqaro Ilmiy metodik Jurnal, 6(11), 306-311. Buxoro viloyati bosmaxonasi.
10. Khudayberganov, O.E. (2023). Strategies for forming the leadership skills of students through physical education. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3(8), 58-60. London.
11. Khudayberganov, O.E. (2022). Improving the physical qualities of future physical education and sports specialists using volleyball equipment. Science and Innovation, 1(5), 271-276. Academy of Sciences and Innovations.
12. Xudayberganov, O.E. (2020). Sport o‘yinlari yordamida jismoniy tarbiya fakulteti talabalarining professional ko‘nikmalarini shakllantirish. Fan-sportga. (Ilmiy Nazariy Zhurnal) – Toshkent, 8.

13. Xudayberganov, O.E. (2024) O‘yinlararo sikllarda malakali basketbolchilarning maxsus jismoniy tayyorgarligini takomillashtirish. Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў илмий методик журнал № 6/3 2024 849-856. Nukus shahri bosmaxonasi.
14. Xudayberganov, O.E. (2025) Basketbol vositalari va muammoli o‘qitish usullari yordamida jismoniy madaniyat fakultet talabalarining kasbiy ko‘nikmalarini shakllantirish. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari 5 jild. № 10. 2025. 469-474 Toshkent shahri bosmaxonasi.
15. Xudayberganov, O.E. (2025) Pedagogika oliy ta’lim muassasasi talabalarini shaxsiy sifatlarini voleybol vositalari orqali rivojlantirish. Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar 2025-yil 9-son. 1473-1479. Farg‘ona shahar bosmaxonasi.